

УДК 338.24.021.8:007

Наумік-Гладка К.Г.

*кандидат економічних наук, доцент
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця***ПРОБЛЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ****PROBLEMS OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE
IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF INFORMATION ECONOMY****АНОТАЦІЯ**

У статті визначено проблеми гарантування економічної безпеки держави в умовах становлення інформаційної економіки та розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності економічних суб'єктів. Визначено протиріччя, що породжують загрози економічній безпеці держави: між інноваційними та традиційними елементами виробничих відносин; між посиленням в економіці ролі мережевих економічних систем та збереженням ієрархічної моделі державного регулювання економіки; між прагненням економічних суб'єктів до превентивного реагування на зростаючу конкуренцію та практикою пасивної адаптації до зовнішніх викликів та загроз.

Ключові слова: економічна безпека держави, інформаційна економіка, загрози, комунікаційна діяльність, можливості.

АННОТАЦИЯ

В статье определены проблемы обеспечения экономической безопасности государства в условиях становления информационной экономики и развития информационно-коммуникационной деятельности экономических субъектов. Обоснованы противоречия, порождающие угрозы экономической безопасности государства: между инновационными и традиционными элементами производственных отношений; между усилением в экономике роли сетевых экономических систем и сохранением иерархической модели государственного регулирования экономики; между стремлением экономических субъектов к превентивному реагированию на растущую конкуренцию и существующей практикой пассивной адаптации к внешним вызовам и угрозам.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, информационная экономика, угрозы, коммуникационная деятельность, возможности.

ANNOTATION

In the article the problems of economic security states in the conditions of the information economy and the development of information and communication activities of economic entities. Substantiated contradiction generating threat to the economic security of the state, between innovation and tradition of industrial relations; between increasing economic role of the network of economic systems and the preservation of the hierarchical model of state regulation of the economy; between the desire of economic agents to the preventive response to growing competition and the existing practice of passive adaptation to external challenges and threats.

Keywords: economic security, information economy, threats, communications, possible.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), широке їх впровадження у всі сфери життя та економічні відносини, зростання залежності світового господарства та його успішного функціонування від ефективної роботи інформаційного та програмного забезпечення, а також зростання цінності інформації як важливого життєво необхідного ключо-

вого ресурсу для економіки країни та світової економіки в цілому зумовили зростання усвідомлення важливості пошуку та використання ефективних шляхів передачі та обміну інформації суб'єктами економічної діяльності (внутрішніх та із зовнішнім середовищем) з урахуванням вимог економічної безпеки держави.

Впровадження ІКТ в бізнес-комунікації надає можливості економічним суб'єктам (домогосподарствам, підприємствам, державним установам) значно підвищити ефективність використання всіх економічних ресурсів, запроваджувати інноваційні технології, налагоджувати раціональне управління економічними процесами та підвищувати якість життя громадян. Ці нові можливості позитивно впливають на підвищення рівня економічної безпеки як суб'єктів господарювання, так і держави в цілому. З іншого боку, інформатизація призводить до виникнення нових загроз для економічної безпеки держави, які розрізняються за своїм складом, наслідками, цілями, характером, причинами та залежать від темпів зростання й масштабу охоплення інформаційною економікою тієї чи іншої країни.

В Україні формування загроз, пов'язаних із становленням інформаційної економіки, відбувається поступово внаслідок загострення протиріч: між інноваційними та традиційними елементами виробничих відносин, що притаманні, відповідно, високотехнологічній економіці та економіці, що базується, переважно на 3–4-х технологічних укладах; між посиленням в економіці ролі самодостатніх економічних систем, які мають мережеву (децентралізовану) модель розвитку та збереженням ієрархічної моделі державного регулювання економікою; між прагненням економічних суб'єктів до превентивного реагування на зростаючу конкуренцію та невизначеність на ринках, яка виникає внаслідок стрімкого розповсюдження ІКТ та практикою пасивної адаптації до зовнішніх викликів та загроз економічній безпеці, обумовленою недостатнім розвитком інформаційної інфраструктури, відсутністю нормативно-правового регулювання та недостатнім рівнем підготовки фахівців у сфері ІКТ. Для узгодження зазначених протиріч та попередження розгортання загроз економічній безпеці держави необхідно

розробити комплекс відповідних нормативно-правових та організаційно-економічних заходів, що потребують відповідного наукового обґрунтування та супроводження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблеми гарантування економічної безпеки на різних рівнях економіки в сучасних умовах розглядаються в роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як: О. Баженова, В. Бегма, І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, В. Гейц, В. Дець, О. Кириченко, В. Мунтіян, В. Мартинюк, В. Пономаренко, А. Сухоруков, В. Шлемко та інші [1–13].

Але не вирішеними раніше частинами загальної проблеми залишаються питання ефективного державного регулювання комунікаційної діяльності економічних суб'єктів з урахуванням загроз та можливостей, пов'язаних із становленням інформаційної економіки, зокрема: питання виявлення прямого та опосередкованого впливу інформаційної економіки на економічну безпеку держави; формування теоретико-методологічного підґрунтя та розробки механізму й методичного, науково-практичного інструментарію щодо здійснення державного регулювання комунікаційної діяльності економічних суб'єктів в Україні.

Зазначені аспекти вимагають нагального врахування та вирішення. **Мета статті** полягає в обґрунтуванні необхідності та проблем гарантування економічної безпеки держави в умовах розвитку сфери комунікаційної діяльності економічних суб'єктів, пов'язаного із становленням інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні практика формування окремих елементів інформаційної економіки випереджає їх теоретичне обґрунтування, а проблеми інформаційної економіки досі вивчаються на рівні досліджень у сфері розбудови інформаційного суспільства та інформатизації державного управління. Бракує ґрунтовних досліджень щодо визначення впливу загроз, пов'язаних із розвитком інформаційної економіки на економічну безпеку держави. Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України» національна безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах [14]. Вибір конкретних засобів і шляхів гарантування національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам. Згідно із Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, економічна безпека держави визначається таким станом національної економіки, який дає змогу зберігати

стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [15]. З урахуванням цього визначимо значущість і принципів новизну змін, що відбуваються під впливом розвитку інформаційних технологій, на зазначені елементи економічної безпеки держави.

Вплив інформаційних чинників на економічну безпеку держави має дуальну природу: *по-перше*, динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створює нові *можливості підвищення рівня економічної безпеки* завдяки покращенню мікро- та макроекономічних показників та забезпеченню економічного зростання внаслідок підвищення ефективності використання всіх економічних ресурсів, запровадженню інновацій, налагодженню раціонального управління суспільними процесами, підвищенню якості життя громадян та є фундаментальною підставою підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені; *по-друге*, під впливом становлення інформаційної економіки та зростання значущості інформаційних чинників економічного розвитку здійснюється *трансформація системи загроз економічній безпеці держави*. Передусім це *інноваційні загрози*, пов'язані з можливим технологічним відставанням країни в темпах зростання товарів і послуг, які виробляються та надаються за допомогою ІКТ (так званий «цифровий розрив»), що автоматично спричиняє її відставання і в інших галузях, розбалансованість національної інноваційної системи, низьку наукоємність та конкурентоспроможність товарів та послуг.

Вже традиційними вважаються *інформаційні загрози*: зростання залежності економіки, особливо її фінансової сфери, від безпеки інформаційних технологій; посилення деструктивного інформаційного впливу з боку конкурентів для отримання конкурентних переваг на ринку; відсутність міжнародних стандартів та надійної системи захисту в цієї сфері.

Розширюється група *макроекономічних, ринкових та фінансово-економічних загроз*, пов'язаних з нестабільністю, нестійким трендом економічного розвитку; встановленням мережових бар'єрів та монополізацією ринків; низькою «фіскальних термітів», що роз'їдають підстави податкової системи країни, коли держава втрачає контроль за все більшою частиною податкових надходжень внаслідок віртуалізації трансакцій суб'єктів господарювання, зростання мобільності факторів виробництва, збільшення можливостей переливу капіталу [17].

До цієї групи загроз можна зарахувати також проблеми забезпечення ефективного державного фінансового контролю й фінансового моніторингу за грошовими потоками та наростаючою кількістю товарів, які можуть переда-

ватися в цифровому вигляді; пришвидшенням їх обігу завдяки збільшенню кількості офшорних фінансових компаній, розширенню сфери застосування електронних форм платежів, зростанню онлайн-банківських і брокерських операцій тощо.

Окрема група загроз грошово-кредитній та банківській безпеці держави пов'язана з бурхливим зростанням електронних форм обміну та серйозними змінами фінансових інструментів та механізмів, які обслуговують онлайн-угоди, що відбуваються передусім у розвинених країнах. Проте у країнах, де поки що зберігається висока частка готівки в обігу (серед яких і Україна), у зв'язку з введенням електронних грошей загострюється питання можливої втрати доходів центральних банків від сеньйоражу, зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних банків, у яких онлайн-банківські послуги поки що не отримали необхідного розвитку.

Нового змісту набуває також група *інституційних загроз* економічній безпеці держави, пов'язаних із трансформацією змісту та ролі комунікаційної діяльності в управлінні на різних рівнях економіки в умовах зростання інформатизації та пов'язаною з цим інституціональною та інформаційною асиметрією, так званими інституціональними «пастками», новими формами опортуністичної поведінки суб'єктів економіки, порушенням авторських прав тощо.

Специфіка розвитку інформаційної економіки в Україні полягає у тому, що високі темпи зростання, нерівномірність розвитку окремих її сегментів, закритість, недостатня державна підтримка.

Статистичні показники розвитку сфери інформації та комунікацій в Україні підтверджують її інтенсивне зростання. Так, обсяг реалізованих послуг у сфері інформатизації збільшився порівняно з 2013 р. до 15,1 млрд грн; відповідно зросла з 1,22% у 2013 р. до 1,39% частка сфери ІТ у ВВП країни; 57,1% українського населення нині регулярно користуються інтернетом, 39,3% домогосподарств мають широкосмуговий доступ до інтернету [19].

Загалом можна констатувати, що розвиток інформаційної сфери в Україні є в руслі актуальних глобальних трендів, а саме: загальна «мобілізація» населення (її показник нині становить в Україні 141%, причому близько третини з підключених пристроїв – смартфони); «хмарові» рішення (85% представників малого і середнього бізнесу в Україні вже використовують той чи інший «хмаровий» сервіс); рішення для інформаційної безпеки (очікується побудова державних «хмарових» інфраструктур, в які будуть переміщатися дата-центри органів управління та державних підприємств); соціальність (за статистикою, на одне українське домогосподарство в середньому припадає три персональні електронні пристрої з виходом в інтернет – аналогічно і в розвинених країнах [20].

Водночас позиції України і у світових рейтингах розвитку електронного урядування та онлайн-сервісів, які, зважаючи на актуальні тренди глобального розвитку, є фундаментальним критерієм інформаційної розвиненості держави, досі не є найліпшими. За результатами останніх вимірювань ООН, Україна посіла у рейтингу EGDI 87 місце поміж 193 країн-членів Організації Об'єднаних Націй (інтегральний показник). У 2012 р. вона посідала 68-е місце, у 2010 р. – 54-е. Результат 2014 р. все ще дозволяє зарахувати Україну до групи країн з високим індексом розвитку електронного урядування, проте протягом останніх чотирьох років її міжнародний рейтинг в цій сфері знизився на 19 позицій [21].

Стан розвитку інформаційної економіки в Україні свідчить, що досі в незалежній Україні інформаційна економіка та ІТ-індустрія розвивалися за умов відсутності дієвої підтримки з боку держави, роль якої переважно зводилася до збору статистичних даних і фіскального тиску. Досить часто сфери повноважень і функції профільних відомств дублюються, тоді як утворилися цілі напрями, регулювання й управління якими фактично не здійснюється або здійснюється незадовільно.

Неефективною, недостатньо стабільною і надто залежною від поточної ситуації в країні є чинна система виконання завдань і проектів Національної програми інформатизації (НПІ). В цілому чинна система державного регулювання розвитку сфери інформаційно-комунікаційної діяльності здебільшого вже не відповідає вимогам часу, зокрема в частині нормативно-проектного, інституційного та бюджетного забезпечення розвитку цієї сфери.

Основними чинниками, що гальмують розвиток сфери інформаційно-комунікаційної діяльності в Україні, проковкують тим самим загострення загроз економічній безпеці держави, а відтак потребують створення відповідних механізмів та заходів щодо їх подолання, є *недосконалість галузевої нормативно-правової бази та необхідність її подальшої адаптації до вимог як внутрішнього розвитку, так і до вимог Європейського Союзу та Ради Європи; гострий брак системної, комплексної та ефективної державної політики розвитку інформаційної економіки, громіздка й непродуктивна система державного управління та регулювання цієї сфери, відсутність кореляції між стратегічними проектними документами і реальною адміністративно-політичною та регуляторною практикою держави, хронічне недофінансування сфери з Державного бюджету; недостатня розвиненість національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури*: неподолана цифрова нерівність між регіонами України, значна кількість застарілих телекомунікаційних мереж, низькі показники проникнення широкосмугового доступу до мережі інтернет та мобільного зв'язку стандарту 3G та 4G, надто повільний розвиток сегментів

e-урядування, e-освіти, e-медицини, e-комерції, IT-послуг; неналежні умови для підприємницької діяльності і розвитку IT-бізнесу: корупція, неефективна фіскальна політика, надмірна кількість бюрократичних і правових перепон, залежність бізнесу (особливо середнього і малого) від чиновницького свавілля, фактична відсутність державної політики стимулювання і захисту підприємницької діяльності, нерозвиненість ринку інвестицій та механізмів державно-приватного партнерства; високі ризики інвестування у сферу, особливо в секторі малого та середнього бізнесу, що, зокрема, призводить до звуження та монополізації ринку і дефіциту конкуренції; погіршення стану національної IT-галузі: виробники та учасники ринку орієнтуються не на виробництво і просування власного унікального програмного продукту, а на імпорт апаратного забезпечення і адаптацію для внутрішнього споживача зарубіжного програмного продукту; гостріший кадровий дефіцит на внутрішньому ринку інформаційних технологій та послуг, що актуалізує питання кількісного і якісного розвитку вітчизняної системи підготовки IT-спеціалістів, підтримки профільних академічних установ, технопарків, наукових шкіл.

Висновки. Аналіз теоретичних та практичних передумов гарантування економічної безпеки держави в умовах становлення інформаційної економіки свідчить про її вплив як на формування можливостей, так і на трансформацію загроз різним складовим економічної безпеки держави. Для попередження настання негативних наслідків для економіки України подальший розвиток комунікаційної діяльності економічних суб'єктів в умовах становлення інформаційної економіки має бути визначений як об'єкт економічної безпеки держави, а ефективне державне регулювання розвитку комунікаційної діяльності – як механізм її забезпечення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баженова О. Економічна безпека України: сучасний етап / О. Баженова / Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 52–61.
2. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
3. Власюк О.С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання / О.С. Власюк. – К. : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2011. – 733 с.
4. Даниленко А.І. Теоретико-методологічні основи ідентифікації ризиків загроз безпеці сектору державних фінансів / А.І. Даниленко, В.В. Зимовець // Фінанси України. – 2012. – С. 1–18.
5. Дець В.Ф. Бюджетна безпека та критерії її оцінки / В.Ф. Дець // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 156–160.
6. Економічний глобалізм: розвиток та зростання : монографія / Л.В. Бабій, В.В. Рокоча, В.І. Терехов та ін. ; за заг. ред. В.В. Рокочої. – К. : Таксон, 2005. – 318с.
7. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи / Н.І. Реверчук, Я.М. Малик, І.Д. Кульчицький, С.К. Реверчук ; за ред. С.К. Реверчука. – Л. : ЛФМАУП, 2000. – 192 с.
8. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с. – (Сер. «Нац. безпека»; вип. 2).
9. Кириченко О.А. Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах глобальної фінансової кризи (теоретико-методологічний аспект) : монографія / О.А. Кириченко, М.П. Денисенко, В.С. Сідак, С.М. Лаптев В. Грушко та ін. – К.: ІМБ Університету «КРОК», 2010. – 412 с.
10. Концепція економічної безпеки України / за ред. В.М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогнозування НАН України ; Логос, 1999. – 56 с.
11. Кудряшов В.П. Стійкість державних фінансів / В.П. Кудряшов // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 54–67.
12. Мартинюк В.П. Методологічні основи оцінки стану фінансової безпеки держави / В.П. Мартинюк // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 119–123.
13. Мунтіян В.І. Економічна безпека України : монографія / В.І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
14. Про основи національної безпеки України : Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
15. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
16. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / кер. авт. колект. О.Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
17. Tanzi V., Sadka E. eds, 1999. Does the World Need a World Tax Organization? The Economics of Globalization. – Cambridge and New York: Cambridge University Press. – P. 173–186.
18. Kelly K. 1998. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World. – N.Y. – P. 5.
19. Лист Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. – 2015. – 23 березня. – № 01-1498/104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk>.
20. Цифрова Україна – Digital Ukrain [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/Content/download/Sessions/s2_2/8.1.pdf; Web Index 2014 data ; <http://thewebindex.org/data/?indicator=INDEX&country=UKR>.
21. United Nations E-Government Survey 2014. [pdf] E-Government For The Future We Want. Available at: http://unpan3.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf.